

MIQUEL MARTÍ I POL, TRADUCCIÓ I CENSURA¹

PILAR GODAYOL
EUSEBI COROMINA
Universitat de Vic

Miquel Martí i Pol, translation and censorship

Poeta, autor de narracions i memòries, Miquel Martí i Pol també fou un prolífic traductor del francès, amb petites incursions en les literatures anglesa, italiana i llatinoamericana. S'estrenà a la segona meitat dels anys seixanta, quan la tènue obertura del Ministeri d'Informació i Turisme aportà aires de modernitat a la indústria editorial catalana, que volgué introduir i difondre nous corrents. En vuit anys, entre 1965 i 1973, traduí al català, majoritàriament del francès, vuit obres de la literatura i del pensament contemporanis. Contextualitzades les traduccions de Miquel Martí i Pol, l'article se centra en l'estudi dels expedients de censura dels vuit títols que traduí al català entre 1965 i 1973, dipositats a l'Archivo General de la Administración d'Alcalá de Henares.

Paraules clau: Història de la traducció, traducció al català, censura, Miquel Martí i Pol.

The poet and author of narratives and memoirs, Miquel Martí i Pol, was also a prolific translator from the French and very occasionally of English, Italian and Latin American literary works. He began this task in the second half of the 1960s, when the timid relaxing of the controls of the Ministry of Information and Tourism brought airs of modernity to Catalan publishing, which resulted in the introduction and diffusion of new currents. In the eight years between 1965 and 1973, Miquel Martí i Pol translated into Catalan, mainly from the French, eight works of contemporary thought and literature. After placing his translations in context, the article centres on the study of the censors' reports on these eight titles. These reports are deposited in the General Archive of the Administration in Alcalá de Henares.

Keywords: History of translation, translation into Catalan, censorship, Miquel Martí i Pol.

1. Preliminars

«La prohibició es va anar mantenint, amb excepcions, fins que el 1963, una mica casualment, en un dinar de gent de confiança, el director general d'Informació Carlos Robles Piquer, cunyat del ministre d'Informació Manuel Fraga Iribarne, es va assabentar per Francesc Galí, poeta català, però falangista i amic meu i d'Antoni Comas i Joaquim Molas, que en català no es podia traduir ni Simenon, ni Heidegger, ni Moravia, ni Teilhard, o les aventures de Tintín. De seguida, Robles va donar ordres al delegat de censura de Barcelona, Jaime Delgado, perquè *“todo lo que se puede publicar en castellano se pueda publi-*

1. Aquest article forma part de les activitats del Grup d'Estudis de Gènere: Traducció, Literatura, Història i Comunicació de la Universitat de Vic - Universitat Central de Catalunya (AGAUR, SGR 62, 2014) i del subprojecte I+D+i «Traductoras y traducciones en la Cataluña contemporánea (1939-2000)» (Ref.: FFI2010-19851-C02-02) (2010-2013).

car en catalán”. I l'ordre s'acatà, i amb el desglaç i l'embranchida d'Edicions 62 i altres editorials, en pocs anys el mercat s'omplí de traduccions de tota mena, començant per premis literaris estrangers o novel·les de lladres i serenos.» (Manent, 2011: 292)

«En síntesi, la substitució d'unes mesures altament restrictives, aparegudes en temps de guerra, per unes altres pròpies d'una dictadura que, vint-i-set anys després d'acabada la guerra que li havia donat el poder, considerava que, en aquest terreny, li convenia rentar-se la cara.» (Llanas, 2006: 24).

«El llibre català, per primera vegada en molts anys, era vist com un objecte comercial. S'havia passat d'una cultura resistencialista a una cultura que aspirava a una certa regularitat.» (Bacardí, 2012: 51)

Amb l'anècdota de la primera citació, Albert Manent presenta el tret de sortida de l'explosió de traduccions al català dels anys seixanta, després de la victòria del general Francisco Franco i de veure gairebé aniquilada l'edició de llibres en aquesta llengua durant gairebé un quart de segle.² A *Edicions 62. Vint-i-cinc anys (1962-1987)*, Francesc Vallverdú explica que «els llibres catalans publicats a l'Estat espanyol entre 1939 (millor: 1946) i 1961 no devien ser gaire més de 800» (1987: 112), els mateixos que la producció anual de 1936 i la de 1976. És a dir, que van haver de passar quaranta anys per a recobrar les xifres editorials dels anys trenta. Si en els anys quaranta i cinquanta el llibre en català sofrí les mateixes limitacions que el llibre en castellà (una implacable censura dels textos «contraris» a la ideologia franquista), òbviament se li sumaren les restriccions de contingut nacional i identitari, que acabaren privilegiant els llibres religiosos, les monografies locals o la poesia. En general, durant les primeres dècades del franquisme les prohibicions de la censura a Catalunya s'acarnissaren en l'assaig i les traduccions.

El canvi arribà el 1962, en prendre possessió Manuel Fabra Iribarne del Ministeri d'Informació i Turisme (MIT). Poc després es promulgà la Llei de premsa i d'impremta, del 18 de març de 1966, i s'invalidà l'anterior, del 29 d'abril de 1938; és a dir, es passà de la censura prèvia obligatòria dels originals a la consulta «voluntària». La segona citació de Manuel Llanas emmarca aquest moment estratègic de maquillatge cultural: se substituïren «unes mesures altament restrictives, aparegudes en temps de guerra» per unes altres «pròpies d'una dictadura que [...] considerava que, en aquest terreny, li convenia rentar-se la cara» (2006: 24). Sia per raons polítiques i econòmiques, sia per mostrar a Occident que el règim dictatorial espanyol feia passes cap a una certa desclosa ideològica, a partir de 1962 les autoritats franquistes permeteren publicar traduccions al català, considerades fins aleshores una via de modernització i, per tant, temudes i prohibides. Finalment, des de feia molt temps, el llibre català, i per extensió el llibre traduït a aquesta llengua, esdevingué, per dir-ho com Montserrat Bacardí a la tercera citació, «un

2. Per a conèixer la política censòria durant el franquisme, vegeu, entre d'altres, els estudis de Georgina Cisquella, José Luis Erviti i José A. Sorolia (2002 [1977]), Manuel L. Abellán (1980), Francesc Vallverdú (1987, 2013), Maria Josepa Gallofré (1991, 2013), Manuel Llanas (2006, 2007), Mireia Sopena (2007, 2009, 2013), Manent (2011), Jordi Cornella-Detrell (2010, 2013) i Montserrat Bacardí (2012).

objecte comercial» (2012: 51) d'una cultura que buscava tornar a l'estabilitat i a la regularitat editorials.

Francesc Vallverdú (1987: 117-118) facilita dades sobre l'abast del *boom* de les traduccions en aquesta època: el 1963 el 42% dels llibres en català eren traduccions, el 1965 arribaren al 55%, fins que el 1973 descendiren fins al 8% a conseqüència de la crisi. Més endavant, el 1977, tornà a pujar fins al 16,5%. Concretament, a Edicions 62, editorial que destacà en aquesta primera època per apostar per la publicació de traduccions, «fins a l'any 1969 les traduccions superaren de bon tros les obres d'autors catalans» (1987: 120). Encara que fou una tònica general, no totes les editorials portaren el mateix ritme. Tampoc tots els àmbits de coneixement no es promogueren igual. Montserrat Bacardí afirma que «un parell van sobresortir per damunt dels altres»: d'una banda, «la narrativa» i, de l'altra, «l'assaig polític, sociològic i filosòfic» (2012: 52). Les traduccions que va dur a terme Miquel Martí i Pol en aquesta època pertanyen, en gran mesura, al segon bloc.

El popular i prolífic poeta Miquel Martí i Pol fou també un versàtil traductor del francès, amb petites incursions en les literatures anglesa, italiana i llatino-americana. S'estrenà a la segona meitat dels anys seixanta, quan la maquillada obertura del MIT aportà aires de modernitat a la indústria editorial catalana, que volgué introduir i difondre nous corrents. Entre 1965 i 1973 traduí *Ciudadella* (1965) d'Antoine de Saint-Exupéry, *L'espia que m'estimava* (1967) d'Ian Fleming, *El salari de la por* (1968) de Georges Arnaud, *Per una teoria de la nació* (1969) de Robert Lafont, *La mesura de l'home* (1969) de Simone de Beauvoir, *Tristos tròpics* (1969) i *El pensament salvatge* (1971) de Claude Lévi-Strauss i *El grau zero de l'escriptura* (1973) de Roland Barthes.³ Després vingueren més traduccions, al voltant d'una quinzena d'obres, distribuïdes en vint anys.

Martí i Pol compaginà la feina de traductor amb la de la creació poètica (el 1954 ja havia publicat el primer llibre de poemes, *Paraules al vent*) i la del despatx de la fàbrica tèxtil, on treballà des dels catorze anys fins al 1973, en què hagué de plegar a causa d'una esclerosi múltiple. Podríem, doncs, destacar dos períodes en les traduccions de Martí i Pol: d'una banda, l'aterratge frondós de la segona meitat dels seixanta i principi dels setanta amb títols filosòfics, polítics i sociològics, els quals hagueren de passar per la censura del MIT; i, d'altra banda, a partir de 1978, any en què traduí *Joan Salvador Gavina* amb Emili Teixidor, l'estabilitat dels vuitanta i els noranta amb obres de teatre, poesia i literatura infantil i juvenil.

L'objectiu d'aquest article és investigar els expedients de censura dels vuit títols que Miquel Martí i Pol traduí al català en el primer període, entre 1965 i 1973. Consultats a l'Archivo General de la Administración (AGA) d'Alcalá de Henares, l'estudi d'aquests informes ens permetrà constatar com el règim franquista es posicionava davant les idees polítiques i filosòfiques no afins, alhora que imposava, sense escrúpols, ratllades, mutilacions i prohibicions.

3. En aquest estudi hem deixat de banda cinc llibrets adreçats al públic infantil i que va traduir entre 1963 i 1972, cap dels quals va passar per censura.

2. Els expedients de censura de les traduccions al català de Miquel Martí i Pol (1965-1973): entre autoritzacions, retocs i mutilacions

A l'AGA es poden consultar els vuit expedients de censura de les traduccions al català que Miquel Martí i Pol publicà entre 1965 i 1973 per a les editorials Nova Terra, Aymà, Edicions 62 i Anagrama:⁴ *Ciudadella* d'Antoine de Saint-Exupéry (Nova Terra),⁵ *L'espia que m'estimava* d'Ian Fleming (Aymà),⁶ *El salari de la por* de Georges Arnaud (Edicions 62),⁷ *Tristos tròpics* de Claude Lévi-Strauss (Anagrama),⁸ *Per una teoria de la nació* de Robert Lafont (Edicions 62),⁹ *La mesura de l'home* de Simone de Beauvoir (Edicions 62),¹⁰ *El pensament salvatge* de Claude Lévi-Strauss (Edicions 62)¹¹ i *El grau zero de l'escriptura* de Roland Barthes (Edicions 62).¹² Després d'examinar-los, hem constatat que els dictats de les autoritats són variats, tant en les valoracions dels censors com en les decisions finals, i, per tant, els presentem a continuació per ordre de publicació a fi de mostrar una nòmina de títols d'autors diversos, majoritàriament filòsofs i sociòlegs contemporanis, amb casuístiques i aventures diferents abans de sortir a llum.

La primera traducció de Miquel Martí i Pol, que publicà a quatre mans amb el poeta, narrador i assagista Jordi Sarsanedas, data de 1965, abans de l'aprovació de la Llei de premsa i d'impresma del 18 de març de 1966, l'anomenada Llei Fraga. Per consegüent, la traducció catalana de *Ciudadella* d'Antoine de Saint-Exupéry s'acull a un protocol de censura diferent dels altres, la Llei de premsa i d'impresma del 29 d'abril de 1938. És a dir, a la primera traducció se li aplica la censura prèvia obligatòria, a diferència de la consulta «voluntària» d'originals que es porta a terme a les altres set. Val a dir que l'anomenada consulta voluntària de la Llei Fraga es podia fer abans o després de l'edició del llibre: la primera consistia a presentar una sol·licitud d'autorització abans d'engegar la producció de la traducció i del llibre, com en la censura prèvia obligatòria d'anys anteriors, mentre que la segona implicava dipositar sis exemplars ja impresos del llibre als organismes de la censura per ser revisats amb el benentès que serien autoritzats, perquè, en cas contrari, l'edició completa era segrestada i retirada.

Dels vuit títols traduïts per Miquel Martí i Pol, cinc foren per a Edicions 62, editorial que no pogué triar entre la primera i la segona opció. Com apunta el cap de redacció entre 1965 i 2003, Francesc Vallverdú, l'editorial es veié obligada a «passar tots els seus llibres per la consulta voluntària, és a dir, la censura prèvia, en principi abolida» (2013: 14). N'explica la raó: «l'any 1966 en crear-se el registre d'empreses editorials del Ministeri d'Informació i Turisme no li fou concedit el preceptiu número de registre» (2013: 14). En conseqüència, aquesta «humiliant

4. En aquesta època també traduí al castellà *El discurso de la guerra* (1969), d'André Glucksmann, per a l'editorial Anagrama.

5. AGA 21-15879, expedient 835.

6. AGA 21-18256, expedient 5507.

7. AGA 21-19205, expedient 7470.

8. AGA 66-03133, expedient 5630.

9. AGA 21-18954, expedient 4127 i AGA 21-19433, expedient 10367.

10. AGA 21-17469, expedient 4754.

11. AGA 66-06097, expedient 9791.

12. AGA 73-03441, expedient 10313.

arbitrarietat administrativa», per dir-ho com ell, exigí a l'editorial continuar demanant el vistiplau a Madrid abans d'iniciar cap traducció. Amb tot, això també provocà que Edicions 62 no tingués mai cap llibre segrestat (és a dir, immobilitzat un cop s'haguessin lliurat els exemplars a dipòsit), ni tampoc cap llibre aprovat per silenci administratiu.

Nova Terra, la primera editorial per a la qual treballà Miquel Martí i Pol, tampoc no gaudí de la concessió del número de registre fins al 1974. Fundada el 1958 per un grup de religiosos i laics amb «l'esperit solidari i col·lectiu del cristianisme social i progressista de l'època», en paraules de Manuel Llanas (2006: 116), Nova Terra sol·licità al MIT l'autorització per traduir del francès *Ciudadella* d'Antoine de Saint-Exupéry amb un tiratge de dos mil exemplars el 2 de febrer de 1965. En cara que era habitual, amb la censura prèvia obligatòria, passar la sol·licitud a dos censors, oficialment anomenats «lectors», perquè es llegissin el llibre en la llengua original i en fessin l'informe, en aquest cas es lliurà a un de sol, del qual no hem pogut desxifrar el nom. El 4 de febrer el cap de la secció del lectorat ho encarregà al lector número 17 (tots els lectors tenien un número, que no sempre era el mateix), el qual el 16 del mateix mes retornà l'informe autoritzant l'obra. L'informe conté algunes observacions típiques de permisos per a llibres apolítics:¹³

«Obra póstuma del autor, que puede quedar clasificada y puede ser definida como la última de las utopías. El autor expone, sin una estructura narrativa definitiva, sus taras morales y políticas, sin matiz concreto alguno, simplemente desarrollando un humanismo basado en la búsqueda de los valores del hombre.»

Considerada una utopia, una faula grandiosa, les meditacions i els parlaments morals i polítics del personatge central de *Ciudadella* foren acceptables pel lector perquè els considerà «sin matiz concreto alguno». Com en *El petit príncep*, a *Ciudadella* Antoine de Saint-Exupéry explora i pregona la moral de la generositat. Descartat qualsevol atac a la doctrina franquista, el llenguatge gairebé bíblic i l'ensenyament útil o moral de la narració contribuïren favorablement a la resolució ràpida i sense esculls de la sol·licitud. Per a Miquel Martí i Pol fou la primera traducció, per a Jordi Sarsanedas, la sisena. Com apunta Xavier Vall i Solaz, «cadascú es va ocupar d'una part, però es van revisar recíprocament les versions» (Bacardí & Godayol, 2011: 504). Tingueren dos mesos i mig per a traduir les 550 pàgines del volum, el número 5 de la sèrie «Novel·la» de la col·lecció «Actituds», que l'equip editorial descriuria amb aquestes paraules: «Una col·lecció que pretén mantenir obert el diàleg entre tots els homes de bona voluntat, per diverses que siguin les seves posicions».

Dos anys més tard, el 3 de juliol de 1967, Aymà presentà directament al MIT la instància de sol·licitud de dipòsit de les sis còpies de l'obra *L'espia que m'estimava* (1967), d'Ian Fleming, que n'autoritzà la distribució tres dies més tard, el 6

13. Informe de lectura anònim manuscrit, datat el 16 de febrer de 1965 (AGA 21-15879, expedient 835).

de juliol de 1967. Comprades per Joan-Baptista Cendrós les editorials Aymà, el 1962, i Proa, el 1963, el nou segell editorial Aymà-Proa, a més de conservar la col·lecció més emblemàtica de Proa, «A Tot Vent», obrí tres col·leccions per ampliar l'oferta novel·lística: «Zenit», «Tròpics» i «Enjòlit». La col·lecció «Enjòlit», policíaca i d'espionatge, publicà la sèrie «James Bond» a partir de 1964, de moda a Nord-amèrica i arreu d'Europa els anys cinquanta i seixanta. Les contracobertes de la sèrie ho deixaven ben clar: «James Bond l'heroi núm. 1 del món occidental triomfa a Catalunya». Més d'una dotzena d'obres de l'autor anglès ja havien estat traduïdes, per part de Joana Givanel, Ramon Planes, Melcior Quintana, Xavier Romeu, Rafael Tasis o Fermí Vergés, quan Miquel Martí i Pol en traslladà *L'espia que m'estimava*, la seva segona traducció i la primera tot sol. Atès que l'editorial volia tenir molts títols enllestits amb poc temps, no va optar per contractar un únic traductor per a la sèrie. Val a dir que en castellà, per les mateixes dates, també havia començat la cursa editorial per girar l'obra d'Ian Fleming. Publicada originàriament el 1962, *The Spy Who Loved Me* és la novena novel·la de la sèrie i és la més curta de totes. Exclòs qualsevol atac al règim amb aquest tipus de literatura d'esbarjo, i oberta la gana del lector català per descobrir noves sensacions i misteris, els permisos de censura de la sèrie de James Bond tingueren garantida l'autorització, en un temps en què les editorials no descansaven per guanyar el temps perdut.

La tercera traducció de Miquel Martí i Pol fou *El salari de la por* (1968), de l'escriptor francès Georges Arnaud, per a la col·lecció «El Trapezi» d'Edicions 62. Com que l'editorial no tenia número de registre, el 10 de setembre de 1968 presentà la sol·licitud de consulta voluntària al MIT amb la versió catalana, perquè suposem que intuïen que, com en altres ocasions, els demanarien la traducció a fi de poder-hi escriure les indicacions necessàries. En arribar a Madrid, com era habitual, es passà la versió a dos lectors: el número 13 i el número 30, dels quals no identifiquem el nom per la signatura manuscrita. A grans trets, hi havia dos perfils de censors: els més intel·lectuals, que comprenien membres de l'Església, militars actius o en reserva i acadèmics, i els funcionaris del MIT, la feina dels quals consistia a llegir originals tota la jornada laboral. Sovint un dels censors era un clergue.

El primer informe de lectura se sol·licità l'11 de setembre i fou lliurat al cap dels lectors el 23 de setembre.¹⁴ El segon es demanà el 25 de setembre de 1968 i es retornà el 8 d'octubre.¹⁵ Els dos informes n'autoritzen la publicació, però demanen ratllades contra les paraules gruixudes, els «tacos», i alguna supressió per idees perniciososes. D'entrada, tots dos exposen que es tracta d'una traducció al català d'una novel·la francesa de la qual es va fer una versió cinematogràfica que s'estrenà a l'Estat espanyol amb el títol *El salario del miedo*. Situen la trama i remarquen que és una narració dura amb protagonistes durs que transcorre a Guatemala en ambients inclements d'explotacions de petroli. El llenguatge sovint és gruixut. Per tant, des d'una òptica paternalista i protectora dels bons costums, els censors s'hi fixen i castiguen sense miraments el vocabulari obscè i groller

14. Informe de lectura mecanoscrit, datat el 23 de setembre de 1968 (AGA 21-19205, expedient 7470).

15. Informe de lectura mecanoscrit, datat el 8 d'octubre de 1968 (AGA 21-19205, expedient 7470).

que pot ofendre el dogma catòlic. Òbviament exigeixen mutilacions. El primer ho resumeix així:

«El lenguaje es duro. Abundan los “tacos”, muy repetidos, atribuibles al clima de desesperación y miedo. Pero, si eso se puede aceptar, hay que suprimir una frase en la pág. 23 por estar en castellano y el texto en catalán y ser de excesivo mal gusto; lo mismo ocurre con una exclamación en la pág. 60 y 62 por ser ya blasfemia.»¹⁶

La frase de la pàgina 23 que calia eliminar era la següent: «—¡No joda! ¡Carajo! ¡Cuánto pagas, maricón?». Molt elaborat intel·lectualment, el discurs del segon censor segueix la mateixa línia i encara hi aconsella més supressions:

«En la novela no se liman las asperezas de lenguaje de los protagonistas que van expuestas con excesivo realismo llegando al empleo de frases sumamente indecorosas que precisan de atenuación, así como puede verse en la galerada 57. La obra es autorizable, si bien se recomiendan las tachaduras relativas a lo mencionado y que se señalan con lápiz rojo en las galeradas 23, 25, 36, 38, 48 y 62, y muy especialmente lo del “español” a la 57. Con estas tachaduras o las atenuaciones consiguientes puede autorizarse.»¹⁷

Finalment, el 9 d'octubre el director general de cultura popular i espectacles envià un document on constaven els passatges i la terminologia que calia suprimir. Es tractava de vocabulari com ara: «Què fot aquest dat pel cul de merda» (pàgina 25), «Però, què cony feia?» (pàgina 36), «No tens cor, ni tripes, ni collons» (pàgina 38), «Escolta; escolta'm, dat pel cul de merda» (pàgina 48), «No podeu pas dir que hàgiu tret el rètol, cony!» (pàgina 57), «Ho diràs, cony de Déu!» (pàgina 60), «Què cony ha pogut passar, cony de Déu de merda d'aquests dats pel cul de morts de merda?» (pàgina 62). La frase estrella que s'hagué de mutilar completament fou la de la pàgina 57: «Abans d'abandonar l'església, l'espanyol arrencà el crucifix de l'altar major i se'n serví com a maça per a enfonsar la porta del tabernacle». Esporgades aquestes expressions, el 21 de novembre Edicions 62 enviava de nou les galerades. Revisades escrupolosament pel lector número 30 (en el seu informe consta que ho ha comprovat), un dia després, el 22 de novembre, s'autoritza la reproducció del llibre amb un tiratge de 1.500 exemplars.

El 1969 Miquel Martí i Pol va veure publicades tres traduccions: *Tristos tròpics* (maig 1969), *Per una teoria de la nació* (juny 1969) i *La mesura de l'home* (juliol 1969). Només una vegada Miquel Martí i Pol traduí dues obres del mateix autor. Fou el cas de *Tristos tròpics* (1969) i *El pensament salvatge* (1971) de l'antropòleg francès Claude Lévi-Strauss. Publicat a París el 1955, el que és més que un llibre de viatges, *Tristos tròpics*, fou editat a Barcelona per Anagrama el maig de 1969. Fundada aquell any per l'enginyer Jorge Herralde, Anagrama començà com una

16. Informe de lectura mecanoscrit, datat el 23 de setembre de 1968 (AGA 21-19205, expedient 7470).

17. Informe de lectura mecanoscrit, datat el 8 d'octubre de 1968 (AGA 21-19205, expedient 7470).

iniciativa editorial centrada en l'assaig. S'inicià amb tres col·leccions: «Argumentos» i «Documentos», en castellà, i «Textos», en català. «Textos», del catàleg de la qual forma part *Tristos tròpics*, fou d'existència fugissera i, fins avui, l'única en llengua catalana. El 23 de maig de 1969 Anagrama sol·licità per consulta «voluntària» l'autorització del llibre. El dia següent es passà al lector número 15, que en lliurà un informe favorable amb reserves, les quals condensen la fixació malaltissa del règim per preservar el bon nom de la pàtria i de la doctrina nacionalcatòlica. D'una banda, el lector apunta: «*Al enjuiciar, aunque de pasada, la colonia española en las Antillas ofrece una visión deformada y tendenciosa de la obra realizada por España, págs. 81-83*»; de l'altra, afegeix: «*Acompaña al libro una sección de testimonios gráficos de la vida y la cultura de estos pueblos. Nada que objetar aunque abunde el desnudo, por tratarse de pueblos primitivos. Únicamente proponemos la supresión de las láminas 36 y 37 por demasiado atrevidas*».¹⁸ Com que l'obra oferia suggerents indicis anticolonialistes i pornogràfics, el MIT en demanà la traducció a l'editorial el 14 de juny de 1969, per poder-hi fer les ratllades que calguessin. Un cop tramesa la traducció el 23 de gener de 1970 (Martí i Pol l'enllestí en sis mesos), es passà al lector Francisco Fernández Jardón, membre de les elits catòliques vinculat a l'Asociación Católica de Propagandistas. Lector de quatre llengües estrangeres, jutge de professió, Fernández Jardón era una persona de confiança del règim. D'entrada, s'alegrà que la traducció catalana no inclogués les problemàtiques il·lustracions de l'original francès. Finalment, conclouia:

«*Y si bien se conservan 69 y 70 expresiones que reinciden en los juicios tendenciosos de nuestra Leyenda negra respecto a la colonización americana, estas no son lo suficientemente graves ni tienen consistencia bastante para que pueda ser denegado el depósito solicitado, por lo que puede aceptarse*».¹⁹

Publicada el juny de 1969 a la col·lecció «Llibres a l'Abast» d'Edicions 62, *Per una teoria de la nació*, de Robert Lafont, és segurament l'obra traduïda de Martí i Pol que va tenir més mala sort amb la censura. Per la seva temàtica, patí una cacera de bruixes. Fou una de les sis traduccions, el 9,84% del total d'expedients de censura de la col·lecció, segons Sopena (2009: 419), que obtingué una sentència condemnatòria del MIT, fruit de la còlera que desfermava qualsevol possible separatisme. El llibre de Lafont analitza el desenvolupament històric d'Occitània i posa en evidència el caràcter alienador del nacionalisme francès. La consulta voluntària es presentà l'11 de maig de 1968 i es passà al lector 18, en aquest cas Manuel Pui, que lliurà l'informe el 25 de maig autoritzant-ne la publicació amb reserves. El mateix dia es passà l'original a la lectora número 40, Maria Dolores López Delgado, que també, «*pese a las reservas*», n'autoritzà la publicació. Lliurat el 8 de juny, l'informe de López Delgado és més detallat que el de Pui i inclou comentaris sucosos:

18. Informe de lectura mecanoscrit, datat el 13 de juny de 1969 (AGA 66-03133, expedient 5630).

19. Informe de lectura mecanoscrit per Francisco Fernández Jardón, datat el 23 de gener de 1970 (AGA 66-03133, expedient 5630).

«*A mi parecer, este estudio sobre nación étnica y nación política lleva al autor a mantener afirmaciones que pueden entrañar una justificación y un estímulo de movimientos nacionalistas y separatistas. Estas afirmaciones pueden encontrarse en las páginas: 33 (“Por qué el destino de la ‘nación bretona’...?”); 46 (“La etnia se funda sobre el sentimiento lingüístico”); 55 (“¿No va ella a deshacerse con la lucha de clases?”). En la página 194, encuentro inapropiado el paralelismo Napoleón-Hitler-Franco.*»²⁰

Amb aquestes observacions, el MIT sol·licità veure'n la traducció abans de dictar una sentència en ferm i, com en d'altres ocasions, demanà «*la presentación del texto de traducción sobre el que se harían, si fueren necesarias, las indicaciones oportunas*».²¹ Martí i Pol va traduir l'obra entre el 10 de juny de 1968 i el 29 de novembre del mateix any, data en què es lliurà al MIT i se n'obrí un segon expedient de censura.²² Es passà la traducció al jutge Francisco Fernández Jardón, a qui sovint se li confiaven informes de seguretat. Va ser implacable: «*por atacar a la unidad integral de las tierras de España en lo espiritual y social el libro no debe ser autorizado*».²³ A causa de l'estat d'excepció de final de gener de 1969, vingueren dos mesos de silenci, fins que el 20 de febrer de 1969 arribà el dictamen negatiu del segon lector, Mampel, que és taxatiu:

«*Aunque la obra se ciñe al problema francés, la paridad con el problema español es latente. Pero, para mayor abundamiento, en la versión catalana se añade un prólogo de ocho largas páginas para decirle al lector que donde el autor dice Occitania francesa lea él Cataluña. Se recuerda la teoría que diferencia los conceptos Nación y Estado. Se llama “falsas” y “secundarias” a las naciones formadas con varias “naciones étnicas”. Se recalcan las exigencias de autonomía por parte de los diferentes grupos étnicos franceses en la revuelta de mayo.*

Todo el prólogo tiene un claro tufo separatista, por lo que debería ser refundido o suprimido a fin de que la obra resulte menos peligrosa.»²⁴

Finalment, l'obra fou autoritzada pel MIT el 28 d'abril de 1969 amb la supressió íntegra del pròleg i una vintena de pàgines mutilades, que les autoritats justificaren hiperbòlicament des d'una perspectiva paternalista i protectora: «*Estas supresiones son necesarias para privar en lo posible al libro de la virulencia de tipo desintegrador de la nación que tanto daño puede hacer en Cataluña para donde va dirigido*».²⁵

20. Informe de lectura mecanoscrit per María Dolores López Delgado, datat el 8 de juny de 1968 (AGA 21-18954, expedient 4127).

21. Ofici del MIT, datat el 10 de juny de 1968 (AGA 21-18954, expedient 4127).

22. AGA 21-19433, expedient 10367.

23. Informe de lectura mecanoscrit per Francisco Fernández Jardón, datat el 26 de desembre de 1968 (AGA 21-19433, expedient 10367).

24. Informe de lectura mecanoscrit per Mampel, datat el 20 de febrer de 1969 (AGA 21-18954, expedient 4127).

25. Informe de lectura manuscrit del qual no es distingeix el nom del lector, datat el 26 de desembre

El juliol de 1969 sortia al carrer *La mesura de l'home*, de Simone de Beauvoir, també a la col·lecció «Llibres a l'Abast» d'Edicions 62. Era la sisena traducció de Beauvoir al català. Totes sis són de la segona meitat dels anys seixanta. En quatre anys, entre 1966 i 1969, es publicaren els següents títols de l'autora francesa: *Una mort molt dolça* (1966), *El pensament polític de la dreta* (febrer 1968), *Les belles imatges* (març 1968), *El segon sexe* (juny 1968), *Per una moral de l'ambigüitat* (juliol 1968) i *La mesura de l'home* (1969).

Edicions 62 envià al MIT la sol·licitud per traduir *La mesura de l'home* l'11 de juliol de 1966. Se'n demanaren dos informes. El primer s'encarregà a Javier Dietta Pérez.²⁶ Comptava amb un bon bagatge intel·lectual i, per les seves expressions legalistes, es veu que coneixia les consignes del règim. Tanmateix, no tenia la confiança de les altes esferes com el segon, el pare Saturnino Álvarez Turienzo, acadèmic il·lustre i autoritat incontestable de l'església franquista.²⁷ Membre eminent de l'orde agustiniana, prior des del 1964 del monestir d'El Escorial i, a partir de 1966, catedràtic d'ètica de la Universidad Pontificia de Salamanca, abans de jubilar-se el 1990 assumí el deganat de la Facultat de Filosofia de la Universidad de Salamanca. Especialitzat en obres filosòfiques, i estimat pels dirigents franquistes, Álvarez Turienzo tenia, segons Mireia Sopena, «una òptica social més àmplia que la del raquític món franquista» (2013: 151).

Val a dir que el pare Saturnino Álvarez Turienzo fou també un dels dos censors que autoritzaren un any abans la primera novel·la que es traduí al català durant el franquisme de Beauvoir, *Una mort molt dolça*. Emesa l'autorització el 2 de juny de 1965, *Una mort molt dolça* no es considerà socialment perillosa. Tanmateix, quan el MIT li encarregà la lectura d'*El segon sexe*, el resultat fou diferent. Lliurat l'1 de juny de 1965, el primer informe d'Álvarez Turienzo sobre la traducció catalana del text feminista de Beauvoir fou implacable. Hàbilment ressenyat i clar en l'exposició de les idees, l'informe no té res de trivial ni de vulgar, però s'aferra a una contundent denegació.²⁸ Dos anys més tard, el 16 de febrer de 1967, la traducció d'*El segon sexe* fou autoritzada amb el vistiplau del mateix Álvarez Turienzo.

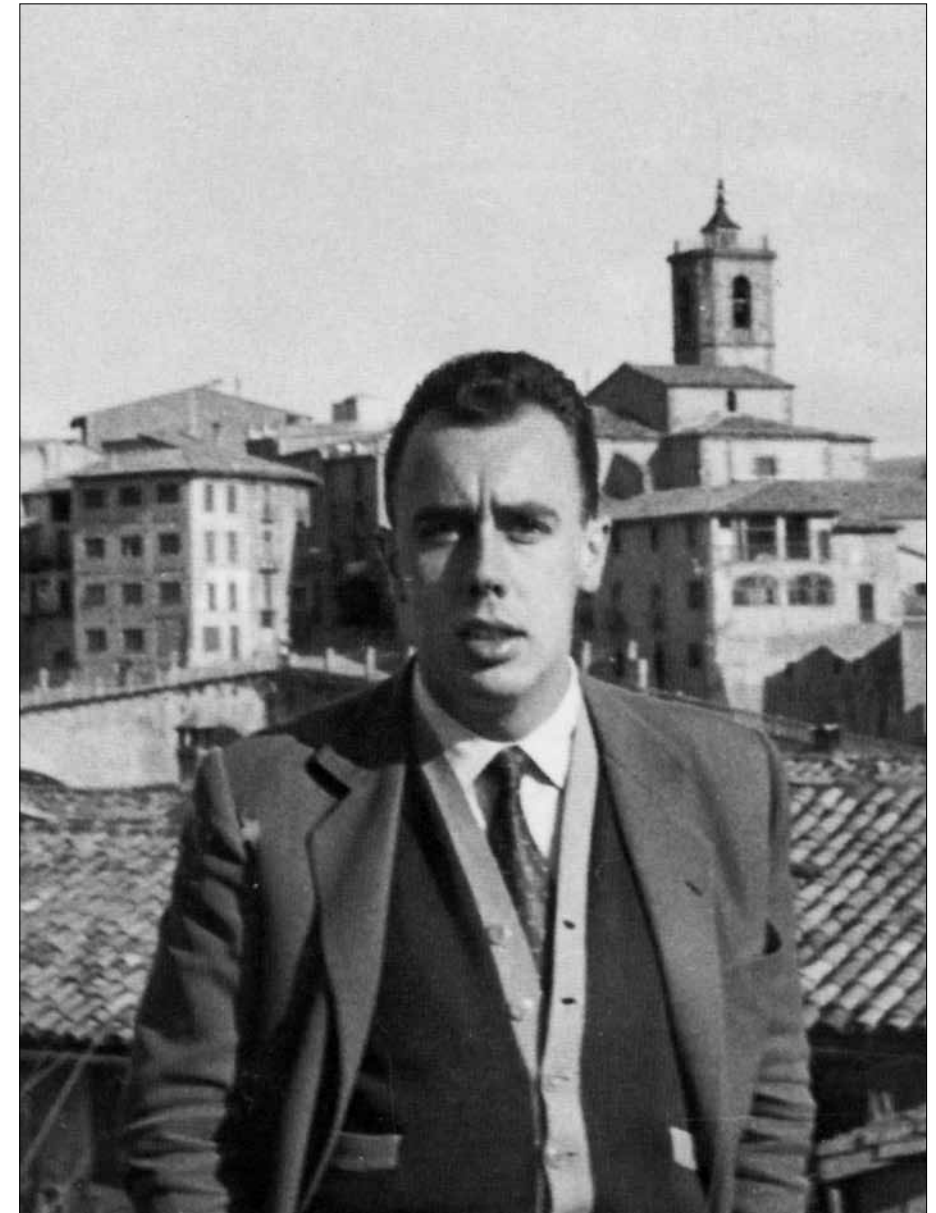
El 24 de setembre de 1966 va caure a les mans d'Álvarez Turienzo *Pyrrhus et Cinéas* (que en català finalment es traduí per *La mesura de l'home*). Abans havia passat per Dietta, que havia rebut l'encàrrec el 13 de juliol i n'havia lliurat l'informe d'autorització el 22 de setembre. Dietta sobretot es fixa en la segona part del llibre, en la qual Beauvoir dedica un capítol a Déu: «esta parte es más discutible desde nuestro punto de vista católico totalmente heterodoxo». Tanmateix, tractant-se «de una filosofía ya bastante superada y criticada», resol que «tiene una virtualidad negativa menor y al ser una obra especializada, una difusión menor también». Per tot plegat, conclou que «nosotros creemos que la legislación vi-

de 1968 (AGA 21-19433, expedient 10367).

26. Informe de lectura mecanoscrit per Javier Dietta Pérez, datat el 22 de setembre de 1966 (AGA 21-17469, expedient 4754).

27. Informe de lectura mecanoscrit per Saturnino Álvarez Turienzo, datat el 4 d'octubre de 1966 (AGA 21-17469, expedient 4754).

28. Informe de lectura mecanoscrit per Saturnino Álvarez Turienzo, datat a Madrid l'1 de juny de 1965 (AGA 21-16124, expedient 2681).

A Roda de Ter. Fons Miquel Martí i Pol de Roda de Ter. Arxiu Històric de la Diputació de Barcelona.

gente no puede fundar una desautorización de esta obra». ²⁹ Amb un discurs més intel·lectualment treballat, Álvarez Turienzo també puntualitza que va adreçada a un públic minoritari i que, per tant, tindrà una escassa difusió. Les consideracions que «el libro no hace profesión de ateísmo» i que «la discusión del problema de Dios se lleva de una manera moderada» ³⁰ contribuïren a la resolució favorable.

La majoria de les traduccions d'autors consagrats de «Llibres a l'Abast» passaren la censura, amb ratllades i supressions, pel suposat interès minoritari que tenien. A «Intel·lectuals i pensament sota censura. Les traduccions de "Llibres a l'Abast" (1963-1977)», Mireia Sopena afirma que el MIT va autoritzar-les «més per l'imperatiu de desacreditar una oposició dilatada i de vendre una cara més amable a les potències estrangeres que no pas per magnanimitat» (2009: 416). Un cop descartat qualsevol atac al règim nacionalcatòlic, el tiratge limitat, el registre elevat i els tecnicismes de molts dels volums de la col·lecció garantiren, sempre amb retocs i supressions, les resolucions favorables. Ben mirat, l'escassa difusió de les obres continuava garantint l'opressió de la cultura catalana. En qualsevol cas, sia perquè el 24 de gener de 1969 el govern franquista decretà l'estat d'excepció i escorcollaren algunes editorials catalanes, com Edicions 62, i retingueren llibres, sia perquè abans l'editorial volia treure un altre llibre de l'autora francesa, *El segon sexe* (1968), sia perquè hi va haver un endarreriment de la traducció, o qui sap si per tot plegat, *La mesura de l'home*, malgrat obtenir l'autorització el 14 d'octubre de 1966, no sortí fins al juliol de 1969.

L'abril de 1971, dos anys després de sortir al carrer *Tristos tròpics*, Edicions 62 publicà *El pensament salvatge*, també de Claude Lévi-Strauss, a la col·lecció «Biblioteca Bàsica de Cultura Contemporània». Eugenio Trias en signà el pròleg, que introdueix l'obra i el pensament de l'autor. El 5 d'octubre de 1970 Edicions 62 presentà al MIT la instància de consulta «voluntària» per treure a llum l'obra. Lliurà la traducció i el pròleg. Sense incidències, fou autoritzada el 13 d'octubre de 1970. El lector número 20, sense identificar, només feia notar que el pròleg compara l'obra de Lévi-Strauss amb la d'altres investigadors. «*Nada de particular*», conclouïa. ³¹

Publicat el 1953, *El grau zero de l'escriptura*, de Roland Barthes, arribà a Catalunya vint anys després de l'original, concretament el desembre de 1973, i esdevingué la darrera traducció de la primera etapa de Miquel Martí i Pol. Fou la seva segona feina col·lectiva, una versió conjunta amb Jem Cabanes i Concepció Ciuraneta per a la col·lecció «Llibres a l'Abast». El 22 de setembre de 1973 Edicions 62 presentà al MIT la sol·licitud de consulta voluntària del llibre i el 15 d'octubre n'obtingué l'autorització. A l'AGA només consta que se n'encarregà un informe. Signat, però amb una firma il·legible, el text és clar i precís en el diagnòstic: «*Es éste un libro serio y para personas formadas, sólo ofrece interés a los estudiosos y por el reducido número de sus posibles lectores y por su limpieza de escritura*

no hay prueba que se oponga a su publicación». ³² L'informe s'adscriu en la línia dels lectors poc bel·ligerants que autoritzaven la reproducció d'alguns llibres tenint en compte que la temàtica especialitzada comportava un interès minoritari, erudit i acadèmic. Dos mesos després de l'autorització, el 7 desembre, es dipositaren les sis còpies. Sortí a llum al final de 1973.

A partir de 1969, després de la «rauxa» dels anys seixanta, durant els quals les traduccions envairen el mercat editorial català, el públic lector es desinflà. El factor sorpresa havia desaparegut i la profunda crisi econòmica no hi ajudava. Segons Francesc Vallverdú, «l'any 1973, dels 513 llibres en català publicats només un 9% són obres traduïdes» (2013: 12). *El grau zero de l'escriptura* fou una de les quaranta-sis obres traduïdes d'aquell any.

3. Conclusions

Concentrades entre 1965 i 1973, les vuit primeres traduccions de Miquel Martí i Pol visqueren plenament la vigència de la Llei de premsa i impremta (1966-1976) que el ministre d'Informació i Turisme Manuel Fabra Iribarne impulsà en els anys seixanta. Aquestes traduccions, d'una autora i sis autors contemporanis, poc o molt innovadors en el seu àmbit (Antoine de Saint-Exupéry, Ian Fleming, Georges Arnaud, Claude Lévi-Strauss, Robert Lafont, Simone de Beauvoir i Roland Barthes), constitueixen un repertori de casos representatius de la tipologia d'actuacions que practicava la censura franquista. Tot i que la Llei de premsa del 1966 calculava no més de trenta dies hàbils per a resoldre les consultes, el temps entre la presentació de la sol·licitud de reproducció de l'obra i l'autorització definitiva marca, en gran part, les prevencions que tenia el MIT de l'autor i el títol. Òbviament, la retenció d'originals i la dilació per emetre els dictàmens foren sempre dues de les estratègies més usades pel MIT. Per exemple, segurament per la temàtica d'espies, en voga a l'època, o perquè la sèrie de James Bond ja comptava amb traduccions al castellà i una dotzena de títols traduïts al català, *L'espia que m'estimava* d'Ian Fleming s'autoritzà tres dies després de presentar la sol·licitud de dipòsit, i no la de consulta «voluntària». Així mateix, *Ciudadella* d'Antoine de Saint-Exupéry tampoc no despertà cap sospita i s'aprovà al cap de quinze dies d'arribar al MIT. *El pensament salvatge* i *El grau zero de l'escriptura* es podrien inscriure també en aquest bloc d'originals autoritzats sense incidències i segons els terminis més o menys previstos.

No corregueren la mateixa sort l'altra meitat de traduccions de Miquel Martí i Pol: *El salari de la por* s'autoritzà al cap de 73 dies d'haver-ne presentat la sol·licitud; *La mesura de l'home*, al cap de 95; *Tristos tròpics*, al cap de 246, i *Per una teoria de la nació*, al cap de 352. Tots patiren retocs i mutilacions. D'*El salari de la por* se'n rebaixà el llenguatge considerat groller. De *Tristos tròpics* se'n mutilaren les fotos tingudes per pornogràfiques i les insinuacions anticolonialistes. Una de les intel·lectuals dissidents d'aquest grup fou Simone de Beauvoir, considerada perillosa per filocomunista i per atea. Per això les autoritats franquistes en delegaren els informes de lectura a acadèmics reputats afins al règim. Beauvoir

29. Informe de lectura mecanoscrit, datat el 22 de setembre de 1966 (AGA 21-17469, expedient 4754).

30. Informe de lectura mecanoscrit per Saturnino Álvarez Turienzo, datat el 4 d'octubre de 1966 (AGA 21-17469, expedient 4754).

31. Informe de lectura mecanoscrit, datat el 7 d'octubre de 1970 (AGA 66-06097, expedient 9791).

32. Informe de lectura manuscrit, datat el 12 d'octubre de 1973 (AGA 73-03441, expedient 10313).

no es reprimí més perquè arribà un moment que la seva notorietat internacional la protegí mínimament de persecucions ideològiques. Robert Lafont, però, fou la bèstia negra del grup, per secessionista. Tot i que la traducció fou finalment autoritzada, el MIT s'empescà tota mena de traves per no fer avançar l'expedient, per retenir-lo. La pràctica censòria vetllava i protegia els dos grans pals de paller de la doctrina nacionalcatòlica: la moral i la religió i la política. I, en política, el que calia combatre de totes totes era el comunisme i el separatisme. Les teories de Lafont se situaven a l'ull de l'huracà. L'obra fou retinguda gairebé un any. Sorosament l'especialització temàtica i el tiratge reduït afavoriren que se n'aproves la traducció, sempre amb el benentès que Martí i Pol executés les supressions convingudes pelsensors. Tot i estar exhaurit, no se n'ha fet cap retraducció. Amb aquestes paraules ho denuncia Jordi Cornellà-Detrell: «Possiblement poca gent ha pensat mai que les llibreries i les biblioteques —privades, públiques i universitàries— estan plenes de llibres esporgats, i que fins i tot obres editades durant els darrers anys encara porten les marques del franquisme» (2010: 47). Gairebé quatre dècades després de caure la dictadura franquista, els seus efectes encara ens ronden. Ja és hora de posar-hi remei, és a dir, de retraduir.

Bibliografia

- ABELLÁN, Manuel L. *Censura y creación literaria en España (1939-1976)*. Barcelona: Ediciones Península, 1980.
- BACARDÍ, Montserrat. *La traducció catalana sota el franquisme*. Lleida: Punctum, 2012.
- BACARDÍ, Montserrat; GODAYOL, Pilar. *Diccionari de la traducció catalana*. Vic: Eumo Editorial, 2011.
- CISQUELLA, Georgina et al. *La represión cultural en el franquismo. Diez años de censura de libros durante la Ley de Prensa (1966-1976)*. Barcelona: Anagrama, 2002.
- CORNELLÀ-DETRELL, Jordi. «Traducció i censura en la represa cultural dels anys 1960». *L'Avenç*, 359 (2010), p. 44-51.
- «L'auge de la traducció en llengua catalana als anys 60: el desglaç de la censura, el XVI Congreso Internacional de Editores i el problema dels drets d'autor». *Quaderns. Revista de Traducció*, 20 (2013), p. 47-67.
- GALLOFRÉ, M. Josepa. *L'edició catalana i la censura franquista (1939-1951)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1991.
- «Autarquia i localisme: les traduccions a la immediata postguerra». *Quaderns. Revista de Traducció*, 20 (2013), p. 9-16.
- LLANAS, Manuel. *L'edició a Catalunya: el segle XX (1939-1975)*. Barcelona: Gremi d'Editors de Catalunya, 2006.
- *L'edició a Catalunya: el segle XX (els darrers trenta anys)*. Barcelona: Gremi d'Editors de Catalunya, 2007.

- MANENT, Albert. «Durant un quart de segle les traduccions en català foren oficialment prohibides». A: COLL-VINENT, Sílvia; EISNER, Cornèlia; GALLÉN, Enric (eds.). *La traducció i el món editorial de postguerra*. Lleida: Punctum, 2011, p. 287-296.
- MARÍN, Dolors; RAMÍREZ, Agnès. *Editorial Nova Terra 1958-1978. Un referent*. Barcelona: Mediterrània, 2004.
- SOPENA, Mireia. «Le franquisme contre la pensée. L'essai français sous la surveillance de la censure franquiste». *Pandora. Revue d'Études Hispaniques*, 6 (2007), p. 243-256.
- «Intel·lectuals i pensament sota censura. Les traduccions de "Llibres a l'Abast" (1963-1977)». A: FALUBA, Kálmán; SZIJU, Ildikó (eds.). *Actes del catorzè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*. Barcelona: PAM, 2009, p. 415-425.
- «Con vigilante espíritu crítico. Elsensors en les traduccions assagístiques d'Edicions 62». *Quaderns. Revista de Traducció*, 20 (2013), p. 147-161.
- VALLVERDÚ, Francesc. «L'edició en català i l'experiència d'Edicions 62». *Edicions 62. Vint-i-cinc anys (1962-1987)*. Barcelona: Edicions 62, 1987, p. 109-123.
- «La traducció i la censura franquista: la meua experiència a Edicions 62». *Quaderns. Revista de Traducció*, 20 (2013), p. 9-16.

Traduccions de Miquel Martí i Pol

- SAINT-EXUPÉRY, Antoine de. *Ciudadella*. Barcelona: Nova Terra, 1965. [Amb Jordi Sarsanedas]
- FLEMING, Ian. *L'espia que m'estimava*. Barcelona: Aymà, 1967.
- ARNAUD, Georges. *El salari de la por*. Barcelona: Edicions 62, 1968.
- LAFONT, Robert. *Per una teoria de la nació*. Barcelona: Edicions 62, 1969.
- BEAUVOIR, Simone de. *La mesura de l'home*. Barcelona: Edicions 62, 1969.
- LÉVI-STRAUSS, Claude. *Tristos tròpics*. Barcelona: Anagrama, 1969.
- GLUCKSMANN, André. *El discurso de la guerra*. Barcelona: Anagrama, 1969.
- LÉVI-STRAUSS, Claude. *El pensament salvatge*. Barcelona: Edicions 62, 1971.
- BARTHES, Roland. *El grau zero de l'escriptura*. Barcelona: Edicions 62, 1973. [Amb Jem Cabanes i Concepció Ciuraneta]
- BACH, Richard. *Joan Salvador Gavina*. Barcelona: Laia, 1978. [Amb Emili Teixidor]
- ZOLA, Émile. *Nana*. Barcelona: Edicions 62, 1981.
- FLAUBERT, Gustave. *L'educació sentimental*. Barcelona: Edicions 62, 1982. [Amb Pere Gimferrer]

NERUDA, Pablo. *Fulgor i mort de Joaquín Murieta*. Barcelona: Edicions del Mall, 1982.

GENET, Jean. *Les criades*. Barcelona: IT / Edicions del Mall, 1983.

RACINE, Jean. *Tragèdies*. Barcelona: Edicions 62, 1983. [Amb Joaquim Ruyra]

TOURNIER, Michel. *Gaspar, Melcior & Baltasar*. Barcelona: La Magrana, 1986.

LÉCRIVAIN, Olivier. *Els lladres de secrets*. Barcelona: Aliorna, 1987.

APOLLINAIRE, Guillaume. *Poesies lliures*. Barcelona: Pòrtic, 1989.

HUYSMANS, J.-K. *A repèl*. Barcelona: Edhasa, 1989.

GOMBROWICZ, Witold. *Ivonne, princesa de Borgonya*. Barcelona: Edicions 62, 1990.

MONTEILHET, Hubert. *Fantasma de professió*. Barcelona: Cruïlla, 1997.

RODARI, Gianni. *Filastrofes*. Barcelona: Barcanova, 1997.